

RECENSIES

gehele correspondentie voorop gesteld, niet aan een integrale publikatie worden gedacht? Zij gaat wellicht de krachten van één man te boven, maar is dat een onoverkomelijk iets?
M. de Vroede

Bijdragen tot het Camille Huysmansonderzoek. Etudes de la personnalité de Camille Huysmans (Antwerpen: Stichting Camille Huysmans, 1971, 406 blz.)

Dit boek is gegroeid uit een internationaal colloquium dat de Stichting Camille Huysmans in februari 1971 te Antwerpen heeft georganiseerd. Naar uit de titel blijkt, en inleider W. Geldolf wijst er op, gaat het om een fragmentarisch en benaderend onderzoek, dat echter het begin moet zijn van de wetenschappelijke studie van een figuur die, evenzeer als Frans van Cauwelaert, een begrip is geworden en die nog meer verscheiden aspecten vertoont. Nochtans werd tot heden nog niet één lijvige studie aan Huysmans gewijd. Dat komt naar voren uit de eerste bijdrage, van de hand van D. de Weerd, die een gedetailleerd overzicht geeft van de bestaande literatuur.

Afgezien van dat overzicht, evenals van een vrij uitvoerige 'Chronologie van Camille Huysmans' leven', opgesteld door E. Willekens, kan men de voorliggende bijdragen in twee soorten verdelen. Vier ervan geven een synthetisch en overzichtelijk beeld van bepaalde facetten van de Huysmans-figuur, door de jaren heen. Zo behandelt G. Schmoock de 'internationalistische flamingant in de staat België', E. Willekens de auteur en de filoloog, W. Geldolf de relaties van Huysmans tot het Joodse volk, terwijl M. Oukhow en E. Willekens de parlementariër (en de minister) onder de loupe nemen. Vier andere bijdragen zijn gewijd aan activiteiten van Huysmans uit bepaalde perioden van zijn leven. Dat betreft Huysmans als secretaris van de tweede Internationale, belicht door G. Haupt; als schepen en burgemeester van Antwerpen, getekend door E. van de Castele; als anti-Duitsgezinde tijdens de jaren 1936-1940, bestudeerd door H. Balthazar; en als banneling te Londen tijdens de tweede helft van het jaar 1940, banneling wiens optreden door J. Gotovitch wordt gevolgd. De bijdragen van deze laatste soort zijn relatief de meest exhaustieve; ze bevatten ook de talrijkste nieuwe gegevens. Daarbij wordt naar de bronnen verwezen, behalve in het artikel van E. van de Castele, dat echter betekenis ontleent aan het feit dat het door een ooggetuige werd geschreven.

Bij het doorlopen van de bundel wordt men andermaal getroffen door de gespreide en intense activiteit van een man die een aardig recept voor gelukkig zijn formuleerde: 'Werken tot ge niet meer kunt'. Men beseft anderdeels des te beter, wat al studie nog vereist wordt om zijn betekenis duidelijker te maken. Naar verluidt is zij nog groter dan velen kunnen vermoeden. Gelukkig heeft Huysmans een zeer omvangrijk archief nagelaten waaruit meer dan één onder de bovengenoemde medewerkers overigens heeft geput. Qua inventarisatie en eventuele publikatie stelt het analoge problemen als dat van Van Cauwelaert. Het valt te hopen dat men er een behoorlijke oplossing zal voor vinden.

M. de Vroede

P. J. Molenaar, *De Luchtverdediging in de Meidagen 1940* (2 dln, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1970, f90,-).

In het Officieel Gedenboek 1938 wordt met vreugde en instemming gewag gemaakt van de aanneming van de jongste begroting, waardoor ... 'de gelegenheid ontstaat voldoende

vliegtuigen en afweergeschut aan te schaffen; de vliegvelden te vermeerderen en de luchtmacht te decentraliseren ...' Vanuit de optiek van twintig jaar verwaarlozing en een deels wanhopige, deels weinig overtuigde poging de opgelopen achterstand in te halen dient de luchtverdediging van ons land gezien te worden; dan kan men bewondering koesteren voor hetgeen na zo'n voorgeschiedenis gepresteerd is; dan kan men de oprichting van het Commando Luchtverdediging (1 november 1938) met instemming begroeten ondanks het late tijdstip, terwijl de Westeuropese spanningen al zo lang voelbaar waren; dan kan men het doorzicht van de Commandant, de latere Luitenant-generaal P. W. Best, slechts prijzen, toen hij in een vroeg stadium al waarschuwde voor de mogelijkheid van een strategische overval: ons land zou weleens als springplank voor een verdere aanval kunnen dienen!

In fases doordenkend, zouden de hoogste Duitse instanties tenslotte eveneens tot deze gedachte gekomen zijn en daarbij met verspeling van de 'Luftvärhe' uit WO I tot volledige verovering en bezetting van Nederland besloten hebben na aanvankelijk slechts een gedeeltelijke inbreuk op de Nederlandse neutraliteit overwogen te hebben. In hoeverre naast dergelijke strategisch overwegingen als het uitschakelen van een potentieel Engels bruggehoofd, als het scheppen van druk uit het noorden op de Frans-Belgische linies en de mogelijkheid voor luchtoperaties tegen Engeland toch ook de rijke voorraden en het technologisch potentieel van Nederland een rol gespeeld kunnen hebben, wordt niet aangeduid: de Schr. is als oud-luchtmachtman kennelijk geneigd 'zijn' krijgsmachtonderdeel in het geheel der beschouwing hoog te waarderen. Dat heeft hem allerminst verhinderd een uiterst nauwgezet en objectief verslag van alle omstandigheden vóór het uitbreken van de strijd te geven in alle delen van het land en alle gevechtshandelingen met grote precisie te beschrijven. Gelijktijdig vormt deze goedverzorgde uitgave met vele illustraties en duidelijke kaarten zo de geschiedschrijving van de luchtverdediging in al haar facetten gedurende de meidagen als een onderdeel van de strijd om het Nederlands grondgebied; in de bijlagen zijn dan ook teksten van meer algemene aard en strekking te vinden naast alle denkbare gegevens over organisatie van de luchtmacht, materieel, personeel, vliegparken enz.

In september 1938 was gebleken, hoezeer een stelselmatige opzet van de luchtverdediging ontbrak; voor de (re)organisatie restte derhalve slechts anderhalfjaar. Bovendien had zich de ontwikkeling van de vliegtuigen zelf allerwegen veel sneller voltrokken dan die van de opsporingsmogelijkheden: de luister- en kijkapparatuur voor dag en nacht was onvoldoende; de zoeklichten zijn na de tiende mei nauwelijks meer gebruikt. Radar bevond zich ook in Nederland nog slechts in een experimenteel stadium: de beide modellen konden met de tekeningen naar Engeland worden overgebracht. Lang niet alle bestellingen van vliegtuigen en wapens werden gehonoreerd - trouwens de Nederlandse regering verhinderde zelf de levering van Fokker G I's aan Finland - en de periode schoot voor evenwichtige opbouw van een modern geoutilleerde luchtmacht tekort. Schr. toont duidelijk aan, hoezeer het materieel veelal te licht, te langzaam, te licht bewapend en vooral te gering in aantal was; daarnaast blijkt het in de praktijk vaak oneigenlijk gebruikt te zijn, hetgeen de doelmatigheid niet ten goede kwam. Bovendien vertoont al het materieel, motoren, boordwapens enz. na twee dagen van strijd al aanwijsbare tekenen van zware slijtage! Terecht looft de Schr. de vliegers en het personeel van de technische dienst, die ondanks alle tegenslagen telkens opnieuw het weerbarstig materieel operationeel hielden, terwijl ook de belangrijke rol van het luchtdoelgeschut belicht wordt.

Grote aandacht schenkt de auteur aan de tekortkomingen:

- op elk niveau teveel gescheiden verantwoordelijkheid en bevoegdheid;
- de ramp van bevelen en contra-orders;
- oververmoeidheid door de 'alarmtoestand' vóór er iets gebeurde;

RECENSIES

- het negeren van bevelen en voorschriften;
- het effect van bombardement en beschieting uit de lucht, nl. omgekeerd evenredig aan de graad van geoefendheid, aan de kwaliteit van de leiding en aan het peil van het moreel;
- het verspelen van de beste vliegtuigen op de vliegparken van Bergen en Waalhaven door het ontbreken van vastomlijnde defensieplannen, door het koesteren van een te grote verwachting over de beschikbare tijd tussen aanval en mogelijke reactie, door een verkeerde opstelling van de vliegtuigen in verband met de drassige grond en het ontbreken van plankiers, door het gebrek aan munitie en niet beschikbare of uitgereikte dito, door een te geringe graad van geoefendheid, door een weigering van de Co Lvd enkele toestellen voor waarneming en beveiliging tijdens het luchtruim in te sturen enz.

De inconveniënten van 'verschillende' stafkaarten en uitvallende of ontbrekende telefoonverbindingen worden verergerd door een voortdurende stroom van via de radiodienst paniekverspreidende, ongecontroleerde berichtgeving van de luchtwachtdienst, die wel over voortreffelijke telefonische verbindingen bleek te beschikken; Tenslotte 'lenen' commandanten telkens reserve-onderdelen uit, die ze zelf even later blijken niet te kunnen missen!

Lang niet voor ieder kwam de oorlog gelijk: de doorzefde D xxl van Lnt. Sluyter vormde bij landing op het vliegpark Ruigenhoek niet het eerste bewijs, doch de eerste melding van oorlog! Op Gilze-Rijen gebruikte men voor het geven van luchtalarm bij gebrek aan een sirene trompet en blokfluit!

De volledige opgave en de minutieuze analyse van alle opstellingen en gevechtshandelingen door de Schr. heeft zeker een 'ontmythologiserend' effect en als zodanig grote waarde; daarenboven blijkt de toestand bij de aanvaller, die naast het voordeel van de eerste 'zet' beschikt over geloof in eigen onoverwinnelijkheid, grote geoefendheid en een gans nieuwe en verrassende aanvalsvorm nl. luchtlandingen, evenmin in alle opzichten vertrouwenwekkend. Ook daar blijken de communicatiemiddelen uit te vallen, de gestelde doelen geheel niet 'planmatig' bereikt, laat staan genomen te worden.

Toch blijven na bestudering van dit uitvoerig werk nog wel enkele vragen en kanttekeningen staan:

- Hoe groot was de werkelijke kennis bij civiele autoriteiten als kabinet- en parlementsleden en bij de hogere legerleiding over de mogelijkheden van vliegtuigen en afweergeschut, over de concrete aantallen aan toestellen en de operationele mogelijkheden der diverse typen?

- Hoe was de sfeer? Enerzijds blijkt hoezeer de aanpassing aan de oorlogsomstandigheden met het durven loslaten van het theorieboekje veelal samenhangt met de vindrijkheid van een enkeling naast de cohesie van een groep, anderzijds hoezeer het falen van een enkeling de fragmentarisatie van een groep kan veroorzaken. De menselijke aspecten van uitstekend leiderschap of tekortschietende leiding komen, hoewel de Schr. allerm minst schroomt feiten en feilen te signaleren en te releveren, te weinig tot uiting; toch zou een analyse van het toentertijd gevoerde bevorderingsbeleid meer dan een academische bezigheid kunnen betekenen. Hoe een krijgsmacht in vreedstijd te prepareren op oorlogstoestand?

- Werden ondanks het verrassend karakter van de aanval, die het initiatief geheel bij de Duitse vijand deed berusten, nog plannen van de Nederlandse staf ten uitvoer gebracht? Is in dit verband door de staf voldoende aandacht geschonken aan de Duitse half verbrande documenten, waarover de Belgische legerleiding sedert 10 januari 1940 beschikte?

- Waarom werden zo weinig schijnopstellingen aangelegd, terwijl toch al sinds de tachtig-

jarige oorlog het hangen van brandende musketlonten in bomen en struikgewas gemeen goed was?

- Werden uit de Spaanse burgeroorlog nog andere ervaringen geanalyseerd of bestreden dan de verhalen over vliegtuigaanvallen op luchtdoelbatterijen en het daarmee gepaard gaand defaitisme (p. 92)?

- Is het hoge verlies aan transportvliegtuigen aan Duitse zijde inderdaad, zoals Schr. stelt, te wijten aan de - inderdaad bestaande - onderschatting van de Nederlandse tegenstander, dan wel aan overhaaste planning of is dergelijk verlies min of meer eigen aan het systeem, (cf de verliezen bij de Eng. luchtlandingen op Sicilië)? Zijn deze verliezen inderdaad voor de toekomst van de Luftwaffe doorslaggevend geweest of heeft veeleer het eigenzinnig productiebeleid van de Führer ten aanzien van bepaalde vliegtuigtypen die toekomst in ongunstige zin bepaald?

Deze vragen doen natuurlijk niets af aan de waardering voor een zo volledig en gedetailleerd overzicht, als de Kolonel Molenaar ons heeft geboden; een aantal nadere gegevens zijn dankzij de medewerking van Overste Kneepkens en Majoor van Zwieten opgenomen. Het viel mij op, dat de samenvatting in het Engels veel uitgebreider is en afwijkt van de teksten in het Duits en Frans.

Y. P. W. van der Werff

Brielle in hervormingstijd

W. TROOST EN J. J. WOLTJER

Wie poogt zich een beeld te vormen van de Opstand van 1572 en van de verwikkelingen en spanningen die daartoe geleid hebben, wordt steeds weer gehinderd door het ontbreken van voldoende moderne locale en regionale studies. De regionale en locale verscheidenheid in de Nederlanden was immers zo groot dat iedere poging de krachten die tot de Opstand geleid hebben te analyseren, een hachelijk avontuur blijft zolang deze voorstudies ontbreken. In het hier volgende artikel willen we daarom de geschiedenis van Brielle van het midden van de zestiende eeuw tot de Opstand bespreken. Aanleiding hiertoe is de vondst in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van een samenvatting van de verhoren over de troebelen van 1566-1567 en van een onderzoek naar de kerkelijke toestand op Voorne in 1569¹. Wanneer we deze bronnen combineren met los verspreide gegevens uit het archief van de Audiëntie in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, uit het Memoriaelboek en de stadsrekeningen in het Gemeentearchief te Brielle² en uit de rekeningen van de baljuwen van Voorne en Brielle en van de rentmeester van de exploiten van het Hof van Holland in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag³, blijkt het mogelijk zich een redelijk duidelijk beeld te vormen van de gebeurtenissen in Brielle. Helaas blijven de gegevens over de 1e april 1572 en de daarop volgende maanden schaars. De proporties van het volgende verhaal zijn dan ook sterk bepaald door de beschikbaarheid van bronnen, en het beeld zal niet steeds zo scherp kunnen zijn als wel wenselijk is.

I

Brielle was de belangrijkste stad van de heerlijkheid Voorne, die niet alleen het grootste gedeelte van het eiland Voorne omvatte, maar ook Goeree, toen West-Voorne genoemd, Over-Flakkee en Bommenee op Schouwen, terwijl Heenvliet,

1. Resp. Raad van Beroerten 109 en 115 (voortaan geciteerd als RvB).

2. Veel dank zijn wij verschuldigd aan de gemeentearchivaris, de Heer J. Klok, voor de hulpvaardigheid waarmee hij ons in Brielle en het Brielse archief de weg heeft gewezen.

3. Geëxcerpeerd werden uit het archief van de Grafelijkheids-Rekenkamer de baljuwsrekeningen no 3756-3794 en de rekeningen van de Exploiten no 4466-4488, voortaan geciteerd als Graf. Rek. met nummer.